

سال هشتم • بهار و تابستان ۱۴۰۱ • شماره ۱۶

Biannual Journal of Islamic Psychology
Vol. 8, No. 16, Spring & Summer 2022

مقایسه ابعاد ایمان و گذشت اسلامی در رابطه زناشویی

بر اساس سبک‌های مقابله مذهبی زنان شهر قم

* فاطمه راست‌خانه

** برزو امیرپور

چکیده

مطالعه حاضر با هدف مقایسه ابعاد ایمان و گذشت اسلامی در رابطه زناشویی بر اساس سبک‌های مقابله مذهبی زنان شهر قم انجام شد. روش پژوهش توصیفی از نوع علی - مقایسه‌ای و جامعه آماری پژوهش تمامی زنان همسران طلاب مدارس علمیه شهر قم در سال ۱۴۰۰ بود. با روش نمونه‌گیری در دسترس، ۲۰۰ نفر از زنان همسران طلاب مدارس علمیه شهر قم انتخاب شدند. ابزار پژوهش، مقیاس ایمان در رابطه زناشویی، مقیاس عفو و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلام و مقیاس سبک‌های مقابله مذهبی بود. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه الکترونیک استفاده شد. در تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌ها از شاخص‌های مرکزی و پراکندگی و در تجزیه و تحلیل استنباطی داده‌ها از تحلیل واریانس چندمتغیری استفاده شد و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS تحلیل شد. یافته‌ها نشان داد که ابعاد ایمان و گذشت اسلامی در میان زنان شرکت‌کننده در پژوهش، بر اساس سبک‌های مقابله مذهبی مثبت و منفی، به طور معناداری متفاوت است. ابعاد ایمان و گذشت در گروه زنان متأهل با سبک مقابله مذهبی مثبت نسبت به زنان متأهل با سبک مقابله مذهبی منفی بیشتر است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده می‌توان از نقش مهم ایمان و گذشت اسلامی و سبک مقابله مذهبی مثبت در بهبود روابط و مشکلات زناشویی زوجین بهره جست.

کلیدواژه‌ها: ایمان، گذشت، سبک مقابله مذهبی، رابطه زناشویی.

---

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، روان‌شناسی مثبت‌گرا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول) rastkane@gmail.com

** استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۱

مقدمه

زندگی زناشویی اغلب با خطبه عقد شروع می‌شود و می‌تواند در اثر فوت یکی از طرفین یا قرائت خطبه طلاق به پایان برسد. بین دو خطبه عقد و طلاق بی‌نهایت موضوع و علت وجود دارد که می‌تواند باعث تداوم یا پایان رابطه شود. از ناتوانی جسمی یکی از طرفین تا مشکلات مالی و اجتماعی (احمدی و همکاران، ۱۳۸۵). در این میان، تفاوت‌های مذهبی، برداشت‌های شخصی، میزان اعطاف‌پذیری و موضوعاتی همانند آن می‌تواند زمینه جدل یا تفاهم را ایجاد کند.

یکی از عوامل مؤثر در روابط زناشویی ایمان است. بررسی واژه «ایمان» در قرآن کریم نشان می‌دهد این واژه در چارچوب معنای لغوی خود، کاربردهای مختلفی دارد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۶) که عبارت‌اند از: آیین خاتم پیامبران^۱ (مانده: ۶۹)؛ اعتقاد همراه با اقرار و عمل به حقایق دینی^۲ (حدید: ۱۹)؛ اقرار زبانی به حقایق دینی^۳ (نساء: ۷۱ - ۷۳)؛ تصدیق قلبی^۴ (مجادله: ۲۲)؛ تصدیق عملی^۵ (بقره: ۱۴۳)؛ تصدیق مدعا^۶ (یوسف: ۱۷)؛ صدیق باورهای موهوم^۷ (عنکبوت: ۵۲). در آموزه‌های حدیثی نیز، ایمان به صبر، یقین، عدل و جهاد تفسیر شده است. زیرساخت‌های این چهار بُعد عبارت است از: ۱. صبر: اشتیاق، نگرانی، بی‌میلی، انتظار؛ ۲. یقین: هوشمندی، ریشه‌یابی، پندپذیری، تجربه‌پذیری؛ ۳. عدل: ژرف‌اندیشی، واکاوی و جست‌وجوی علمی، روشن کردن داوری، استواری در شکیبایی؛ ۴. جهاد: امر به معروف، نهی از منکر، راستی و درستی، دشمنی با فاسقان^۸ (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲ ص ۵۰). بنابراین ابعاد، سطح ایمان هر فرد می‌تواند میزان صبر در برابر

۱. «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالتَّضَارُّونَ مِنَ التَّضَارُّونَ مِنَ آمَنَ بِاللَّهِ وَالتَّوَهُدِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ».
۲. «وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ».
۳. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لِيُبَدِّلَ فَإِنِ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَاهِدًا وَلَئِنِ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولُنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا».
۴. «أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ».
۵. «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ».
۶. «إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّبَابُ وَ مَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ».
۷. «وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ».
۸. الامام الباقر^ع: سُمِلَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ^ع عَنِ الْإِيمَانِ فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ^ع جَعَلَ الْإِيمَانَ عَلَى أَرْبَعِ دَعَائِمٍ: عَلَى الصَّبْرِ وَالتَّقِينِ وَالتَّوَهُدِ وَالتَّوَهُدِ. فَالصَّبْرُ مِنْ ذَلِكَ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ: عَلَى الشُّوقِ وَالتَّوَهُدِ وَالتَّوَهُدِ... وَالتَّقِينُ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ: تَبَصُّرَةُ الْفِطْنَةِ وَتَأْوِيلُ الْحِكْمَةِ وَ مَعْرِفَةُ الْعِبْرَةِ وَسُنَّةُ الْأَوَّلِينَ... وَالتَّوَهُدُ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ: غَايِبُ الْفَهْمِ وَعَمْرُ الْعِلْمِ وَرُهْرَةُ الْحُكْمِ وَرُوضَةُ... وَالتَّوَهُدُ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ: عَلَى الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّهْنِي عَنِ الْمُنْكَرِ وَالتَّوَهُدِ فِي الْمَوَاطِنِ وَالتَّوَهُدِ فِي الْغَايِبِينَ»

مشکلات، یقین به توانایی‌های شخصی و خانوادگی، عدالت در ارتباط بین فردی و جهاد در راه بهبود رابطه زناشویی را ضمانت کند. اتکینز و کسل^۱ (۲۰۱۸) با بررسی ۱۴۳۹ خانواده، خیانت و امکان وفاداری در خانواده‌های آمریکایی را بررسی کردند و دریافتند که داشتن ایمان یکی از ارکان وفاداری در خانواده است. زادهوش و همکاران (۱۳۹۰) نیز با درمان شناختی رفتاری به همراه آموزه‌های مذهبی و بدون آموزه‌های مذهبی به زنان تهرانی دریافتند که درمان شناختی رفتاری به همراه آموزه‌های مذهبی منجر به افزایش رضایت شغلی در آن‌ها شده بود. با توجه به کارکرد گسترده «ایمان»، می‌توان از ابعاد آن به‌عنوان معیار شناخت و کمک به ارتباط زناشویی بهره برد (نصر اصفهانی، ربانی، فرخی و امیری، ۱۳۹۴).

در کنار ایمان و ابعاد آن، «گذشت^۲»، مفهوم مهم دیگری در بهبود روابط زناشویی است. در روایات اسلامی، «عفو» در برابر «حقد» و «کینه»^۳ (برقی، ۱۳۷۱) و «صفح» در برابر «انتقام»^۴ (همان) به کار رفته است و هر دو به معنای گذشتن و درگذشتن از خطا است. در آموزه‌های دینی، «عفو» حالتی روان‌شناختی است که به مرحله فعلیت نرسیده اما «صفح» در مرحله واکنش و رفتار است و از این رو توصیه آموزه‌های دینی به عفو و صفح است نه حقد و انتقام (کریمی و همکاران، ۱۳۹۵). در روابط بین فردی، شخصی که می‌خواهد عفو کند به کسی بدهکار نیست زیرا حق انتقام و واکنش متقابل دارد، اما با توجه به داشتن فضیلت عفو، می‌بخشاید^۵ (امام علی بن الحسین، ۱۳۹۵). از این رو، عفو و گذشت را می‌توان یکی از عناصر مهم رفتاری در زندگی زناشویی به حساب آورد (میرزاده و فلاح‌چایی، ۲۰۱۲).

به منظور افزایش صمیمیت بین زوجین و گرم کردن رابطه زناشویی در خانواده‌های شهرکرد، کیانی، رحیمی پردنجانی و محمدزاده ابراهیمی (۱۳۹۸) از آموزش عفو مبتنی بر دیدگاه اسلامی برای ۲۰ زوج درگیر مشکل زناشویی استفاده کردند و گزارش دادند که آموزش عفو مبتنی بر دیدگاه اسلامی تأثیر معناداری بر صمیمیت زوجین و شش بُعد صمیمیت عاطفی، ارتباطی، مذهبی، فیزیکی، روان‌شناختی و بُعد کلی داشت (کیانی و همکاران، ۱۳۹۸). در پژوهشی دیگر، شفقت و

1. Atkins, D. C.; Kessel, D. E

2. Forgiveness

۳. «وَالْعَفْوُ وَضِدَّةُ الْحِقْدِ».

۴. «وَالصَّفْحُ وَضِدَّةُ الْإِنْتِقَامِ».

۵. «لَا تَكُ الرَّبُّ الْعَظِيمُ الَّذِي لَا يَمْنَعُ أَحَدًا فَضْلَهُ».

بخشایش در مقابل رضایت زناشویی را در ۲۰۰ زوج ۲۰ تا ۴۰ ساله با سابقه ازدواج ۱ تا ۱۰ سال بررسی کردند. نتایج نشان داد در زنان رضایت زناشویی با دلسوزی به خود همبستگی دارد و بخشایش، رضایت زناشویی را در مردان پیش‌بینی کرد. شفقت به خود و بخشایش در درجه اول می‌تواند رضایت زناشویی را در کل نمونه‌ها پیش‌بینی کند. این متغیرها پیش‌بینی‌کننده رضایت زناشویی در زوج‌های جوان بود (فهیم دانش و همکاران، ۲۰۲۰).

ایمان و عفو دو عامل مهم در رابطه زناشویی اند، اما این دو بدون واسطه‌ای روان‌شناختی بیشتر عناصر جدا جدا به حساب می‌آیند. برای به‌کارگیری این دو خصلت مهم، نگاهی به سبک مقابله‌ای^۱ مذهبی افراد می‌تواند بسیار کمک‌کننده باشد. مقابله مذهبی روشی است که انسان‌ها در آن از عقاید و شعائر مذهبی برای رویارویی با مشکلات و فشارها استفاده می‌کنند. افراد در مقابله مذهبی از منابع مذهبی، مثل دعا و نیایش، توکل و توسل به خدا و...، برای مقابله با دشواری‌های زندگی بهره می‌برند (خوش‌طینت، ۱۳۹۳). مقابله مذهبی فرآیندی چندبُعدی است که در زندگی به نتایجی کمک‌کننده یا مضر منجر خواهد شد. ماهیت چندبُعدی مقیاس مقابله مذهبی بر این فرض استوار است که راهبردهای مقابله مذهبی انطباقی یا غیرانطباقی هستند. راهبردهای انطباقی را که به همراهی فرد با مشکل و در نهایت حل آن می‌انجامد مثبت، و راهبردهای غیرانطباقی را که خلاف آن می‌شود و به فرار فرد از مشکل می‌انجامد منفی می‌نامند (داوودندی و شکری، ۱۳۹۴).

پارک و همکاران^۲ (۲۰۱۸) پژوهشی با عنوان «سبک‌های مقابله مذهبی مثبت و منفی به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های آینده رفاه در آمریکایی‌های آفریقایی‌تبار» انجام دادند و این نتیجه را گزارش کردند که مقابله اولیه مثبت مذهبی ۵/۲ سال بعد به طور مداوم و مثبت شاخص‌های بهزیستی را پیش‌بینی کرد، در حالی که مقابله منفی مذهبی ۵/۲ سال بعد به طور مداوم و منفی شاخص‌های بهزیستی را پیش‌بینی کرد. با بررسی تغییر در سطح رفاه معلوم شد که این تأثیرات در طول زمان باقی خواهد ماند.

در پژوهشی که خوش‌طینت (۱۳۹۳) درباره دانشجویان دانشگاه پیام نور انجام داد و وضعیت سبک مقابله‌ای مذهبی آن‌ها را با هوش معنوی مقایسه کرد دریافت که وضعیت هوش معنوی و

1. Confrontation

2. Park, C. L.; Holt, C. L.; Le, D.; Christie, J.; Williams, B. R

مؤلفه‌های آن شامل تفکر وجودی نقادانه، معناسازی شخصی، هشپاری متعالی و بسط حالت هوشیاری، هم در بین دانشجویان دختر و هم در بین دانشجویان پسر به طور معناداری بالاتر از حد متوسط است. اما وضعیت پیوند معنوی نزد دانشجویان پسر در حد متوسط است. از بین دانشجویان مطالعه‌شده، ۱ درصد دارای سبک مقابله‌ای منفی و ۹۱ درصد دارای سبک مقابله‌ای مثبت هستند، اما متغیرهای هوش معنوی توان تبیین معنادار سبک‌های مقابله‌ای را نداشتند. پس در حالت کلی می‌توان گفت اغلب دانشجویان دارای سبک مقابله‌ای مثبت بوده‌اند و پیش‌بینی در جامعه همگن، اغلب معنادار نیست.

شهابی‌زاده (۱۳۹۴) در بررسی مدل علّی راهبردهای مقابله مذهبی، نقش کارکرد خانواده و دلبستگی به خدا، بر روی ۸۱۰ دانشجوی دانشگاه‌های تهران دریافت که دلبستگی ایمن به خدا به طور کامل ارتباط بین خانواده پیوسته منعطف و مقابله مذهبی مثبت را میانجی‌گری می‌کند. دلبستگی اجتنابی به خدا نیز میانجی‌گر رابطه بین خانواده رهاشده آشفته با مقابله مذهبی مثبت و منفی است. مدل همچنین نشان داد دلبستگی دوسوگرا به خدا میانجی‌گر اثر الگوهای خانواده رهاشده آشفته و گرفتار شده سخت بر مقابله مذهبی منفی است و کارکرد خانواده نقش مستقیمی بر پیش‌بینی مقابله مذهبی نشان نداد. لذا نه تنها بررسی نقش کارکرد خانواده در فهم استفاده از راهبردهای مذهبی مهم است، بلکه دلبستگی به خدا در این ارتباط نقش مهمی بازی می‌کند.

در مجموع، با در نظر گرفتن مطالب گفته‌شده و با توجه به اهمیت ابعاد ایمان و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی این تحقیق بر آن است که ابعاد ایمان و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی را بر اساس اینکه از چه نوع سبک مقابله‌ای (مثبت یا منفی) استفاده می‌شود مقایسه کند. پرسش پژوهش حاضر این است که: آیا بین سبک مقابله‌ای مذهبی و اثر آن بر ابعاد ایمان و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی تفاوت وجود دارد؟

روش

پژوهش حاضر از نوع علّی مقایسه‌ای و به صورت مقطعی است که با هدف مقایسه ابعاد ایمان و عفو و گذشت اسلامی در رابطه زناشویی بر اساس سبک‌های مقابله‌ای مذهبی مثبت و منفی در کلیه زنان همسران طلاب شهر قم انجام شد. با توجه به اینکه پرسش‌نامه یکی از روش‌های بسیار متداول در گردآوری اطلاعات میدانی است که گردآوری اطلاعات را در سطح

وسیع امکان‌پذیر می‌کند، لذا جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه زنان همسران طلاب مدارس حوزه علمیه شهر قم در پاییز ۱۴۰۰ بودند. ملاک‌های ورود به پژوهش این بود که سه سال از زندگی مشترکشان گذشته باشد، همسرشان در قید حیات باشد، و به شرکت در پژوهش تمایل داشته باشند. ملاک‌های خروج در این پژوهش تمایل نداشتن به مشارکت، و فوت همسر بود. با توجه به اینکه در تحقیقات همبستگی حجم نمونه حداقل ۱۵۰ نفر کافی است (دلور، ۱۳۹۳)، در این پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس از بین زنان همسران طلاب مدارس حوزه علمیه شهر قم تعداد ۲۰۰ نفر انتخاب شدند و لینک پرسش‌نامه‌های پژوهش با استفاده از فضای مجازی در اختیارشان قرار داده شد. در پایان، داده‌ها جمع‌آوری و تحلیل شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص توصیفی همچون فراوانی، درصد، شاخص‌های مرکزی و پراکندگی، ضریب همبستگی پیرسون شاخص‌های آمار استنباطی همچون تحلیل واریانس چندمتغیری استفاده شد. داده‌ها در نرم‌افزار SPSS - 27 ثبت و پردازش شد.

ابزار پژوهش

مقیاس عفو و گذشت براساس آموزه‌های اسلام: کریمی، فرخی و مسعودی این پرسش‌نامه را در سال ۲۰۱۷ در دانشگاه قرآن و حدیث طراحی کردند و دارای ۳۴ گویه است که به صورت لیکرتی پنج‌گزینه‌ای (مخالقم تا کاملاً موافقم) پاسخ‌دهی می‌شود. این پرسش‌نامه ۶ عامل را می‌سنجد: کینه‌توزی، بخشایش همدلانه، چشم‌پوشی، بخشایش کریمانه، رویکرد ترمیمی و کنترل خشم، و دارای نمره معکوس نیست. سازندگان روایی این پرسش‌نامه را برابر با ۰/۶۰ و آلفای کرونباخ پایایی آن را برابر ۰/۹۰ گزارش کرده‌اند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۵).

مقیاس سبک‌های مقابله مذهبی: این پرسش‌نامه را پارگامنت^۱ در سال ۲۰۰۰ طراحی کرد که شامل ۱۰۰ پرسش است و میزان مقابله مذهبی آزمودنی در مقابله با حادثه منفی در زندگی را می‌سنجد. فرم کوتاه ۱۴ سؤالی برگرفته از فرم اصلی و بلند آن مشخص‌کننده سبک‌های مقابله‌ای مثبت و منفی است. هر یک از مقیاس‌های مثبت و منفی شامل ۷ ماده آزمون مقابله مذهبی است. تعداد سؤالات فرم کوتاه ۱۴ ماده است و شیوه نمره‌گذاری به صورت لیکرت با چهار گزینه از «هیچ‌وقت» تا

1. Pargament, K. I

«همیشه» (صفر تا ۳) انجام می‌شود. «مقابله مذهبی مثبت» سبک‌هایی از مواجه شدن با رویدادهای منفی زندگی است که در آن فرد با بهره‌گیری از ارزیابی‌ها و تفسیرهای مثبت مرتبط با یاری پروردگار به استقبال رویدادها می‌رود. برای ارزیابی اعتبار آزمون، ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده است. این ضریب در زیرمقیاس «مقابله مذهبی مثبت» ۰/۸۶ و در زیرمقیاس «مقابله مذهبی منفی» ۰/۶۵ به دست آمد. این نتایج با نتایج حاصل از پژوهش پارگامنت و همکاران (۱۹۹۹) راجع به خانواده‌های دارای کودکان «اوتیستیک»^۱ همخوانی دارد.

مقیاس ایمان در رابطه زناشویی: این پرسش‌نامه را رضاپور میرصالح و همکاران در سال ۱۳۹۵ در دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اردکان طراحی کردند که ۳۳ گویه و شش عامل را می‌سنجد: الگوی عملی، اعتقادی، دینی، (عدم) تردید اعتقادی، اتکا به خداوند، حضور خداوند، ارزش‌گذاری مذهبی و مسئولیت‌پذیری دینی؛ و به صورت لیکرتی پنج‌گزینه‌ای (مخالقم تا کاملاً موافقم) پاسخ‌دهی می‌شود. همچنین، مشخص شد که ایمان در رابطه زناشویی دارای روایی همگرای معناداری با نمره‌های پرسش‌نامه‌های تقدس در ازدواج، حضور خداوند در رابطه زناشویی، شاخص رضایت عمومی زناشویی و مقیاس روایی مذهب‌گرایی اسلامی بود. پایایی بازآزمایی این پرسش‌نامه در ۰/۸۵ و آلفای کرونباخ آن ۰/۹۴ گزارش شده است (رضاپور میرصالح و همکاران، ۱۳۹۵).

یافته‌های پژوهش

در مطالعه حاضر ۲۰۰ نفر (زن) بررسی شدند. به منظور دستیابی به مشخصات جمعیت‌شناختی، سن و تحصیلات افرادی که در این مطالعه شرکت کردند گردآوری شد که با توجه به نتایج میانگین سنی ۳۵/۸۱ با انحراف معیار ۶/۳۶۴ و کمترین و بیشترین سن ۱۹ و ۵۴ سال بود. از نظر تحصیلات ۹/۵ درصد زیر دیپلم، ۲۵ درصد دیپلم، ۲۸/۵ درصد کاردانی، ۳۲/۵ درصد کارشناسی، ۴/۵ درصد کارشناسی ارشد و بالاتر بودند. میانگین سن ازدواج ۲۴/۲۰ سال و مدت ازدواج ۱۱/۶۲ سال بود.

۱۳۹

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار ابعاد ایمان و گذشت برای زنان با سبک مقابله‌ای مثبت و منفی

متغیرهای وابسته	سبک مقابله‌ای منفی		سبک مقابله‌ای مثبت	
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
الگوی عملی، اعتقادی، دینی	۲/۹۵	۰/۵۴	۳/۶۰	۰/۶۳
تردید اعتقادی	۲/۹۷	۰/۷۰	۳/۶۵	۰/۷۴
اتکا به خداوند	۳/۰۷	۰/۵۲	۳/۶۰	۰/۶۵
حضور خداوند	۲/۹۳	۰/۶۱	۳/۵۸	۰/۶۹
ارزش‌گذاری مذهبی	۳/۰۱	۰/۷۶	۳/۷۳	۰/۶۵
مسئولیت‌پذیری دینی	۳/۰۰	۰/۶۸	۳/۶۷	۰/۷۶
نمره کلی ایمان	۲/۹۹	۰/۴۷	۳/۶۴	۰/۵۷
عفو و گذشت	۲/۴۱	۰/۵۰	۳/۰۶	۰/۵۶

در جدول ۱، میانگین (و انحراف استاندارد) سن ازدواج و مدت ازدواج آن آورده شده است. برای آزمون سؤال پژوهش از تحلیل واریانس چندمتغیره استفاده شد. ابتدا پیش‌فرض‌های آزمون بررسی شد. به منظور بررسی برابری واریانس‌ها از آزمون شاپیرو و ویلکس برای طبیعی بودن توزیع نمرات استفاده شد که P مقدار برای متغیرهای وابسته کمتر از $۰/۰۵$ بود. بنابراین، توزیع متغیرها بر اساس این آزمون طبیعی نبود اما با توجه به حجم بالای نمونه و نتایج حاصل از آزمون چولگی و کشیدگی (۱ - و ۱) این نتیجه حاصل شد که شرط نرمال بودن توزیع متغیرها برقرار است. بنابراین، از آزمون پارامتریک تحلیل واریانس چندمتغیره استفاده شد. برای بررسی همگنی واریانس بین گروهی از آزمون لوین استفاده شد. بر اساس P مقدار آزمون لوین دو گروه زنان با سبک مقابله‌گری مثبت و منفی از نظر واریانس تفاوت معناداری نداشتند. برای بررسی پیش‌فرض همگنی ماتریس‌های واریانس - کواریانس از آزمون باکس استفاده شد. نتایج نشان داد که مقدار F معنادار نیست. پس، پیش‌فرض مذکور برقرار است.

جدول ۲. خلاصه آزمون‌های چندمتغیری در دو گروه زنان با سبک مقابله‌گری مذهبی مثبت و منفی

آزمون‌های چندمتغیری	مقادیر	F	P	ضریب تأثیر	توان آماری
ردگیری پیلای	۰/۳۲۲	۱۳/۰۳۹	۰/۰۰۱	۰/۳۲۲	۱/۰۰۰
ویلکز لامبدا	۰/۶۷۸	۱۳/۰۳۹	۰/۰۰۱	۰/۳۲۲	۱/۰۰۰
ردگیری هوتلینگ	۰/۴۷۵	۱۳/۰۳۹	۰/۰۰۱	۰/۳۲۲	۱/۰۰۰
بزرگ‌ترین ریشه‌روی	۰/۴۷۵	۱۳/۰۳۹	۰/۰۰۱	۰/۳۲۲	۱/۰۰۰

به منظور بررسی اثر کلی سبک‌های مقابله‌گری مذهبی از آزمون‌های چندمتغیره، ردگیری پیلای، ویلکز لامبدا، ردگیری هوتلینگ و بزرگ‌ترین ریشه‌روی استفاده شد. سطح معناداری آزمون‌های چندگانه، به‌ویژه لامبدا ویلکز در تحلیل واریانس چندمتغیره نشان داد در میان دو گروه کلیه همسران طلاب شهر قم با سبک مقابله‌گری مذهبی مثبت و منفی از نظر ابعاد ایمان و عفو و گذشت تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۳. نتایج بین‌آزمودنی در متن تحلیل واریانس چندمتغیره متغیرهای پژوهش در دو گروه زنان همسران طلاب

آزمون‌های چندمتغیری	مجموع مجذورات	Df	F	P	ضریب تأثیر	توان آماری
عفو و گذشت	۲۰/۱۵۱	۱	۶۹/۲۴۰	۰/۰۰۱	۰/۲۵۹	۱/۰۰۰
الگوی عملی، اعتقادی، دینی	۱۹/۶۶۵	۱	۵۵/۶۴۱	۰/۰۰۱	۰/۲۱۹	۱/۰۰۰
عدم تردید اعتقادی	۲۲/۴۶۹	۱	۴۲/۹۶۲	۰/۰۰۱	۰/۱۷۸	۱/۰۰۰
اتکا به خداوند	۱۲/۹۰۱	۱	۳۵/۱۸۳	۰/۰۰۱	۰/۱۵۱	۱/۰۰۰
حضور خداوند	۲۰/۲۵۶	۱	۴۷/۰۰۸	۰/۰۰۱	۰/۱۹۲	۱/۰۰۰
ارزش‌گذاری مذهبی	۲۵/۱۹۳	۱	۵۲/۸۱۵	۰/۰۰۱	۰/۲۱۱	۱/۰۰۰
مسئولیت‌پذیری دینی	۲۱/۹۴۵	۱	۴۱/۲۵۵	۰/۰۰۱	۰/۱۷۲	۱/۰۰۰

نتایج جدول ۳ نشان داد ابعاد ایمان شامل الگوی عملی، اعتقادی، دینی، عدم تردید اعتقادی، اتکا به خداوند، حضور خداوند، ارزش‌گذاری مذهبی و مسئولیت‌پذیری دینی و عفو و گذشت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی در میان زنان شرکت‌کننده در پژوهش بر اساس سبک‌های مقابله‌گری مذهبی آن‌ها به طور معناداری متفاوت است. لذا می‌توان گفت ابعاد ایمان و عفو و گذشت در گروه زنان متأهل با سبک مقابله‌گری مذهبی مثبت نسبت به زنان متأهل با سبک مقابله‌گری مذهبی منفی بیشتر است. بر این اساس، فرضیه اصلی پژوهش، یعنی اینکه ابعاد ایمان و عفو و گذشت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی بر اساس سبک‌های مقابله‌گری مذهبی در میان زنان شرکت‌کننده در پژوهش به طور معناداری متفاوت است، تأیید می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف مقایسه ابعاد ایمان و گذشت اسلامی در رابطه زناشویی بر اساس

سبک‌های مقابله‌ای مذهبی مثبت و منفی در زنان شهر قم انجام شد. پرسش پژوهش حاضر این است که: آیا بین سبک‌های مقابله‌ای مذهبی (مثبت و منفی) و اثر آن بر ابعاد ایمان و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی تفاوت وجود دارد؟

ابعاد ایمان و گذشت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی بر اساس سبک‌های مقابله‌گری مذهبی در میان زنان شرکت‌کننده در پژوهش به طور معناداری متفاوت است. با توجه به نتایج مقدار آزمون‌های چندگانه، به‌ویژه ویلکز لامبدا و F محاسبه‌شده، می‌توان گفت فرض پژوهش تأیید می‌شود. به عبارت دیگر، در دو گروه زنان متأهل با سبک مقابله‌گری مذهبی مثبت و منفی از نظر ابعاد ایمان و گذشت تفاوت معناداری وجود دارد؛ ابعاد ایمان، یعنی الگوی عملی، اعتقادی، دینی، عدم تردید اعتقادی اتکا به خداوند، حضور خداوند، ارزش‌گذاری مذهبی و مسئولیت‌پذیری دینی و عفو و گذشت.

با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت ابعاد ایمان و گذشت در گروه زنان متأهل با سبک‌های مقابله‌گری مذهبی مثبت نسبت به زنان متأهل با سبک مقابله‌گری مذهبی منفی بیشتر است. لذا اینکه ابعاد ایمان و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلامی در رابطه زناشویی بر اساس سبک‌های مقابله‌گری مذهبی در میان زنان شرکت‌کننده در پژوهش به طور معناداری متفاوت است تأیید می‌شود.

نتیجه تأیید فرضیه اصلی پژوهش با پژوهش خوش‌طنیت (۱۳۹۳) همخوانی دارد. وی پژوهشی با عنوان «ارزیابی وضعیت سبک مقابله‌ای مذهبی در بین دانشجویان دانشگاه پیام نور و ارتباط آن با هوش معنوی» انجام داد و دریافت که افرادی که پایگاه‌های قوی‌تر مذهبی و ایمانی در خود دارند بسیار کمتر از افرادی که این پایگاه را ندارند دچار سردرگمی و تنش فردی، مانند اضطراب و افسردگی، می‌شوند.

همچنین، پارک و همکاران (۲۰۱۸) پژوهشی با عنوان «سبک‌های مقابله مذهبی مثبت و منفی به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های آینده رفاه در آمریکایی‌های آفریقایی‌تبار» انجام دادند و دریافتند که مقابله اولیه مثبت مذهبی ۲/۵ سال بعد به طور مداوم و مثبت شاخص‌های بهزیستی را پیش‌بینی کرد، در حالی که مقابله منفی مذهبی ۲/۵ سال بعد به طور مداوم و منفی شاخص‌های بهزیستی را پیش‌بینی کرد. با بررسی تغییر در سطح رفاه معلوم شد که این تأثیرات در طول زمان

باقی خواهند ماند.

از دیگر پژوهش‌های هم‌راستا با پژوهش حاضر می‌توان به پژوهش کامر^۱ (۲۰۰۵) اشاره کرد که می‌گوید افراد مذهبی در مقایسه با افراد غیر مذهبی و کسانی که خدا را سرد و بی‌توجه به خود می‌پندارند، کمتر احساس تنهایی می‌کنند و کمتر به بدبینی، افسردگی و اضطراب دچار می‌شوند. آن‌ها در برابر استرس‌سورهای اصلی زندگی، مانند جنگ و بیماری، بهتر مقابله می‌کنند و کمتر به خودکشی دست می‌زنند.

رایینو ویتز و همکاران^۲ (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «آیا مقابله مذهبی با خطر سلامت تجمعی همراه است؟ بررسی سبک‌های مقابله‌ای مذهبی و الگوهای رفتاری سلامت در مراقبان دمانس آلزایمر» دریافتند که مقابله منفی مذهبی با افزایش خطر سلامت تجمعی ارتباط معناداری دارد. مقابله مثبت مذهبی با کاهش خطر ابتلا به سلامت در مراقبت‌کنندگان لاتین همراه بود، اما در بین قفقازی‌ها پیش‌بینی‌کننده نبود. مقابله منفی مذهبی با افزایش احتمال بالارفتن وزن و رشد محدودیت غذایی ارتباط معناداری داشت. مقابله مثبت مذهبی با کاهش احتمال افزایش وزن در مردم لاتین همراه بود.

۱۴۲

مقایسه ابعاد ایمان و گذشت اسلامی در رابطه زناشویی...

در تبیین این فرضیه می‌توان اذعان کرد که مقابله مذهبی منفی فاقد رابطه عمیق درونی است و به نظر می‌رسد همراه با خصیصه اضطرابی است. یعنی در این سبک مقابله مذهبی، فرد، ترس از تنبیه و طرد از سوی خدا را مدنظر قرار می‌دهد. این افراد خدا را بیشتر به‌عنوان منبعی از درد و تنبیه در نظر می‌گیرند تا منبعی از عشق و محبت؛ درحالی‌که مقابله مذهبی مثبت مبتنی بر رابطه عاشقانه با خدا و حس ارتباطی معنوی با دیگران و اعتقاد به هدفمندی دنیا و در نتیجه نگاه مثبت به آفرینش است.

یکی از محدودیت‌های این پژوهش، اجرای آن در بازه زمانی شیوع کرونا بود که از پرسش‌نامه آنلاین استفاده شد و دیدار چهره به چهره با پاسخ‌دهندگان میسر نشد که این امر ممکن است بر میزان صداقت و علاقه آن‌ها در پاسخ‌گویی تأثیر گذاشته باشد. همچنین، عوامل مداخله‌گر، مانند اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی، به‌راحتی قابل اندازه‌گیری و کنترل نبود، اما به‌رحال ممکن است بر نتایج تأثیر گذاشته باشد. پیشنهاد می‌شود با توجه به نتایج پژوهش، آموزش مهارت‌های

1. Comer, R. C

2. Rabinowitz, Y. G.; Hartlaub, M. G.; Saenz, E. C.; Thompson, L. W.; Gallagher-Thompson, D

ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های دینی به زوجین به‌عنوان یکی از آموزه‌های مشاوره‌ای پیش از ازدواج افزوده شود و نیز مراکز مشاوره برای حل تعارضات زناشویی و بهبود ارتباط زوجین از راهکارهای مذهبی، مانند عفو و گذشت اسلامی، هم استفاده کنند. همچنین، پیشنهاد می‌شود موضوع پژوهش حاضر در جنس مذکر نیز انجام، و نتایج حاصل از دو پژوهش در دو جامعه مذکر و مؤنث مقایسه شود.

فهرست منابع

قرآن کریم

احمدی، سید احمد؛ رحمت‌اللهی، فرحناز؛ فاتحی‌زاده، مریم (۱۳۸۵). «آسیب‌شناسی زندگی زناشویی»، در: تازه‌های روان‌درمانی، ش ۴۱ - ۴۲، ص ۸ - ۲۶.

امام علی بن الحسین (۱۳۹۵). صحیفه سجادیه، ترجمه حسین انصاریان، قم: دارالعرفان.

برقی، احمد بن محمد بن خالد (۱۳۷۱). المحاسن، قم: دار الکتب الاسلامیه.

حمزه‌لوئیان، مهنوش؛ بشارت، محمدعلی؛ رحیمی‌نژاد، عباس؛ زمانیان، هادی؛ فراهانی، حجت‌الله (۱۳۹۸). «نقش معنا، صلح و ایمان در ابعاد کیفیت زندگی زنان مبتلا به سرطان»،

در: روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی، س ۱۵، ش ۵۹، ص ۲۳۷ - ۲۴۷.

خوش‌طینت، ولی‌الله (۱۳۹۳). «ارزیابی وضعیت سبک مقابله‌ای مذهبی در بین دانشجویان دانشگاه

پیام نور و ارتباط آن با هوش معنوی»، در: فقه پزشکی، دوره ۶، ش ۱۸ - ۱۹، ص ۱۷۵ - ۱۹۵.

داودوندی، فرزانه؛ شکری، امید (۱۳۹۴). «راهبردهای مقابله مذهبی مثبت و منفی: تحلیل

روان‌سنجی مقیاس مقابله مذهبی در بین دانشجویان ایرانی»، در: روان‌شناسی و دین، س ۸،

ش ۱، ص ۴۱ - ۵۶.

دلاور، علی (۱۳۹۳). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران: ارسباران.

رضاپور میرصالح، یاسر؛ خباز، محمود؛ صافی، محمدهادی؛ عبدی، کیانوش؛ یآوری، مریم؛

بهجتی، زهرا (۱۳۹۰). «بررسی همبستگی جهت‌گیری مذهبی، ابعاد شخصیت و خودکارآمدی

با سبک‌های مقابله با استرس در دانشجویان کارورز پرستاری»، در: پژوهش پرستاری، س ۶،

ش ۲۲، ص ۵۳ - ۶۴.

زادهوش، سمیه؛ نشاط‌دوست، حمیدطاهر؛ کلاتری، مهرداد؛ رسول‌زاده طباطبایی، سید کاظم

(۱۳۹۰). «مقایسه اثربخشی گروه‌درمانی شناختی رفتاری همراه با توصیه‌های مذهبی و گروه‌درمانی شناختی رفتاری کلاسیک بر کیفیت ارتباط زناشویی بانوان»، در: خانواده‌پژوهی، دوره ۷، ش ۲۵، ص ۵۵ - ۶۸.

شهابی‌زاده، فاطمه (۱۳۹۴). «مدل علی راهبردهای مقابله مذهبی: نقش کارکرد خانواده و دلبستگی به خدا»، در: مطالعات روان‌شناختی، دوره ۱۱، ش ۴۳، ص ۱۳۵ - ۱۶۵.

کریمی، حسن؛ فرخی، نورعلی؛ مسعودی، عبدالهادی (۱۳۹۵). «ساخت و اعتباریابی مقیاس عفو و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلام»، در: پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی، دوره ۲، ش ۵، ص ۶ - ۳۳.

کریمی، حسن؛ فرخی، نورعلی؛ مسعودی، عبدالهادی (۱۳۹۵). ساخت و اعتباریابی مقیاس عفو و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلام، پژوهش‌نامه روانشناسی اسلامی، ۲(۵)، ۶ - ۳۳.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸). الکافی، تصحیح: علی‌اکبر الغفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

کیانی، فریبا؛ رحیمی پردنجانی، طیبه؛ محمدزاده ابراهیمی، علی (۱۳۹۸). «اثربخشی آموزش عفو مبتنی بر دیدگاه اسلامی (قرآن و احادیث) بر افزایش صمیمیت زوجین و ابعاد آن: تلویحاتی برای درمان»، در: اخلاق پزشکی، دوره ۱۳، ش ۴۴، ص ۱ - ۱۵.

محمدی ریشه‌ری، محمد (۱۳۹۶). ایمان در قرآن، قم: دارالحدیث

نصر اصفهانی، علی؛ ربانی، مصطفی؛ فرخی، مجتبی؛ امیری، زینب (۱۳۹۴). «تأثیر ایمان دینی بر رفتار شهروندی سازمانی (مورد مطالعه، سازمان خدماتی در شمال شرق تهران)»، در: مدیریت اسلامی، دوره ۲۳، ش ۹۰، ص ۱۸۳ - ۲۰۲.

Atkins, D. C.; Kessel, D. E. (2018). "Religiousness and Infidelity: Attendance, but not Faith and Prayer, Predict Marital Fidelity", in: Journal of Marriage and Family, Vol. 70, No. 2, pp. 407 - 418.

Comer, R. C. (2005). Fundamentals of Abnormal Psychology, New York: Worth Publication.

Fahimdanesh, F.; Noferești, A.; Tavakol, K. (2020). "Self - compassion and forgiveness: Major predictors of marital satisfaction in young couples", in: The American Journal of Family Therapy, Vol. 48, No. 3, pp. 221 - 234.

- Mirzadeh, M.; Fallahchai, R. (2012). "The Relationship between Forgiveness and Marital Satisfaction", in: Journal of Life Sciences and Biomedicine, Vol. 2, No. 6, pp. 278 - 282.
- Park, C. L.; Holt, C. L.; Le, D.; Christie, J.; Williams, B. R. (2018). "Positive and Negative Religious Coping Styles as Prospective Predictors of Well - being in African Americans", in: Psychology of Religion and Spirituality, Vol. 10, No. 4, pp. 318 - 326.
- Pargament, K. I. (1999). "The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No", in: International Journal for the Psychology of Religion, Vol. 9, No. 1, pp. 3 - 16.
- Rabinowitz, Y. G.; Hartlaub, M. G.; Saenz, E. C.; Thompson, L. W.; Gallagher - Thompson, D. (2010). "Is Religious Coping Associated with Cumulative Health Risk? An Examination of Religious Coping Styles and Health Behavior Patterns in Alzheimer's Dementia Caregivers", in: Journal of Religion and Health, Vol. 49, No. 4, pp. 498 - 512.

